

**CO JE ETNOGRAFIE, JAK SE DĚLÁ
ETNOGRAFIE, CO JE TERÉNNÍ VÝZKUM,
BRONISLAW MALINOWSKI A TRADICE
TERÉNNÍHO VÝZKUMU V SOCIÁLNÍ
ANTROPOLOGII
POZOROVÁNÍ**

INTERPRETACE A KVALITATIVNÍ VÝZKUM

Clifford Geertz a zhuštěný popis

„Domnívaje se, společně s Maxem Weberem, že člověk je zvíře zavěšené do pavučiny významů, kterou si samo upředlo, považuji kulturu za tyto pavučiny a její analýzu tudíž nikoliv za experimentální vědu pátrající po zákonu, nýbrž za vědu interpretativní, pátrající po významu. To, co hledám, je vysvětlení, interpretuji sociální projevy, jež jsou na povrchu záhadné.“ (str. 15)

TERÉNNÍ VÝZKUM A SOCIÁLNÍ ANTHROPOLOGIE

antropologie a terénní výzkum versus sociologii a kvantitativní výzkumy?

antropologie se přesouvá do „svých“ společností a etnografický výzkum už není oním „rituálem přechodu“, jak dříve (Atkinson, Amit, aj.)

tradice etnografie v sociologii – urbánní sociologie, Chicagská škola (Thomas a Znaniecki, Wirth)

definice antropologie skrze etnografický výzkum

BRONISLAW MALINOWSKI

v letech 1914-1918 provedl několik terénních výzkumů, které mu zaručily místo mezi nejvýznamnějšími představiteli oboru

trpěl osamělostí, emocionální i intelektuální krizí, frustracemi a depresemi

je to **živoucí přítomnost**, nikoli akademická **rekonstrukce minulosti**, která otevírá cestu k **porozumění** domorodého společenství

BRONISLAW MALINOWSKI A JEHO POJETÍ TERÉNNÍHO VÝZKUMU

Malinowski věřil, že všechny aspekty kultury jsou vzájemně propojené, takže je nemožné zkoumat jen jednu kulturní črtu bez zkoumání toho, jak se vztahuje k ostatním

Malinowski tvrdil, že pochopení emické perspektivy, teda hlediska zkoumaných lidí, je základním cílem etnografie.

Etnografický realismus

- **záměrem badatele bylo vytvořit přesnou, objektivní a vědeckou zprávu o zkoumané komunitě**
- **autorita badatele spočívá ve vlastní osobní zkušenosti s touto komunitou**

TŘI HLAVNÍ METODOLOGICKÁ TÉMATA MALINOWSKÉHO VÝZKUMU

aspekty kultury nemohou být zkoumány v izolaci, musíme je chápat v kontextu, ve kterém se vyskytují (nehovoří o historickém, ale sociálním kontextu) – **synchronní hledisko**

nemůžeme věřit neformálním popisům od lidí, protože mohou říkat jednu věc a dělat jinou

pokud chápeme „primitivní“ jednání v jeho vlastním kontextu, je toto jednání smysluplné – **kulturní partikularismus**

CO PRO MALINOWSKÉHO ZNAMENAL TERÉNNÍ VÝZKUM?

žít po jistou dobu v terénu (jeden, ideálně dva roky)

naučit se zde a používat **lokální jazyky** a dialekty

aktivně participovat na **denních, rutinních**, ale i **výjimečných aktivitách**

používat každodenní **rozhovory** jako techniku sběru

neformální pozorování během volného času (potloukat se)

zaznamenávat pozorování v terénních poznámkách

využívat jak **explicitní**, tak „**tacitní**“ informace v analýze a psaní

FRANZ BOAS

důraz na terénní výzkum (X oproti Malinowskému mu chybělo „personal involvement“) – studium v jazyce zkoumaných!

požadoval detailní studie obyčejů v rámci kultury, která je praktikuje v přímé souvislosti s výzkumem jejich geografického šíření mezi sousední kmeny – nový metodologický přístup umožňující sledovat **historické příčiny**, které vedly k formování zvyků

CO JE A NENÍ ETNOGRAFIE – SHRNU TÍ TOHO, CO UŽ VÍME

zkoumání lidí v přirozeném prostředí (settings nebo field) metodami, které zachytí **jejich sociální významy a běžné aktivity**; zahrnuje výzkumníkovo přímé participování a aktivitu – **systematické sbírání dat bez přisuzování vnějších významů**

ETNOGRAFIE JAKO METODA (PODLE HAMMERSLEYHO)

chování lidí studováno v každodenních kontextech
spíše než v experimentálních podmínkách
vytvořených výzkumníkem

data sbírána z množství zdrojů, ale základními zdroji
jsou pozorování a/nebo relativně neformální
konverzace

přístup ke sbírání dat je nestrukturovaný v tom
smyslu, že nenásleduje detailní plán, ani kategorie
nejsou fixní nebo předem dané

ETNOGRAFIE JAKO METODA (PODLE HAMMERSLEYHO)

zaměřuje se na jedno místo (setting) nebo skupinu; v případě „life history“
výzkumu může být subjektem pouze jeden člověk

analýza dat zahrnuje interpretaci významů a funkcí

ZÁSADY POZITIVISMU

ANEB PROČ NENÍ VHODNÝ PRO KVALITATIVNÍ VÝZKUM

přírodní vědy založené na pokusech jsou modelem pro sociální výzkumy (kvantitativně měřené odlišnosti pomocí pokusů jsou použity pro určení vztahů mezi nimi)

univerzální zákon (deduktivní metoda odhalí univerzální zákon, který ustanoví konstantní vztah mezi odlišnostmi, které existují skrze různé okolnosti)

neutrální pozorovací jazyk (přírodní vědy musí být založeny na popisech, které odpovídají skutečnosti → musí být bez pochybností a spekulací, pro všechny sledovatelné – jako např. pohyb rtuti v teploměru)

NATURALISMUS

JAKO REAKCE ETNOGRAFIE NA POZITIVISMUS

sociální svět by měl být studován ve svém přirozeném stavu – nerušen výzkumníky

hlavním úkolem je **popsat, co se děje v prostředí, jak lidé vidí své vlastní činy i činy druhých a kontext, ve kterém se akce děje**

klíčovým elementem je výzkumníkův respekt a úcta k sociálnímu světu

NATURALISMUS

JAKO REAKCE ETNOGRAFIE NA POZITIVISMUS

sociální fenomény jsou **naprosto odlišné od přírodních** – sociálnímu světu nemůžeme porozumět v pojmech kauzálního vztahu, neexistuje univerzální zákon → lidská činnost je založena na **záměrech, motivech, víře, pravidlech, hodnotách...** – stejná věc může působit na každého člověka jinak, v každé situaci na téhož člověka odlišně (lidé nejsou stroje...)

potřeba učit se kulturu těch lidí, které studujeme, je zřejmá hlavně v případě společnosti jiné než naší → díky kultuře pochopíme, *co* lidé dělají a *proč* to dělají, musíme vidět to, co členové společnosti nevidí

anthropological stranger, anthropologically strange

CO MAJÍ NATURALISMUS A POZITIVISMUS SPOLEČNÉHO?

odkazují na přírodu, ale každý jinak

**chápu sociální fenomény jako objekty existující
nezávisle na výzkumníkovi**

praktický či politický přínos výzkumníka musí být
externí k výzkumu, jinak jej ruší

Naturalismus jako literární zápis toho, co se děje
kolem?

ALE... v čem je sociální svět odlišný oproti světu
přírodnému?

„Opustíme-li myšlenku, že společenská povaha výzkumu by mohla být definitivně standardizována či zcela eliminována tím, že se výzkumník stane ‚mouchou na zdi‘ nebo ‚plnohodnotným účastníkem‘, vyjasní se, že výzkumník/výzkumnice zaujímá ve výzkumném procesu roli aktivního účastníka. Ona sama je výzkumným nástrojem *par excellence*.“ (Hammersley-Atkinson 1995: 19)

- Clifford Geertz (v návaznosti na Maxe Webera): „Člověk je bytost zachycená do sítě významů, které si sama vytvořila. Tuto síť můžeme považovat za kulturu. Její zkoumání proto není experimentální vědou, která hledá zákony, nýbrž vědou interpretující, která hledá významy.“

REALISMUS?

neexistuje neutrální, teorie zbavené pozorování, veškeré vědění o světě je ovlivněno určitým paradigmatem, role předporozumění

etnografie zobrazuje lidi jako konstruuující sociální svět, jak skrze jejich interpretace světa, tak skrze činy založené na těchto interpretacích, jenže tento svět konstruuují také etnografové

významy nejsou stálé a pro každého stejné

hermeneutika a hermeneutický kruh

odmítnutí realismu – např. Foucault: existují odlišné režimy pravdy, ne jedna Pravda

REFLEXIVITA ETNOGRAFIE

ani pozitivismus ani naturalismus nevzal v úvahu to, že sociální výzkumníci jsou součástí sociálního světa, jež studují → orientace výzkumníků je však tvarována jejich sociokulturním umístěním, hodnotami i zájmy → řešení (obě předpokládají možnost oddělit data od výzkumníka):

- standardizace výzkumných procedur (výzkumník jako automat)
- přímá zkušenost v sociálním světě (výzkumník jako neutrální plavidlo plavící se kulturními zkušenostmi)

ALE: všechna data zahrnují určitou teoretickou předpřipravenost

REFLEXIVITA ETNOGRAFIE

reflexivita tedy naznačuje, že orientace výzkumníka je tvarována sociokulturním umístěním zahrnujícím také hodnoty a zájmy

sociální výzkum není prováděn v izolované oblasti ani není odříznut od biografie každého jedince

publikace výzkumu může vytvořit klima pro praktická či politická rozhodnutí (výsledky výzkumu nemusí být neutrální ani žádoucí)

reflexivita je důležitou podmínkou výzkumu – každý sociální výzkum je formou účastněného pozorování, participování v sociálním světě a reflexe produktů této participace

nemůžeme se vyhnout komonsenzuálnímu vědění a nemůžeme zabránit tomu, aby mělo vliv na sociální fenomény, které zkoumáme

REFLEXIVITA ETNOGRAFIE

výzkum je aktivním procesem, během kterého jsou vysvětlení světa produkovány selektivně vybranými zjištěními pořízenými selektivními pozorováními a teoretickými interpretacemi – to, že jsou naše data konstruovaná, ještě neznamena, že nemohou reprezentovat sociální fenomén

raději než se snažit eliminovat dopad výzkumníka, měli bychom se snažit tomu (dopadu) porozumět

CO KONKRÉTNĚ JE REFLEXIVITOU?

výzkumník je integrální součástí výzkumu

roviny reflexivity:

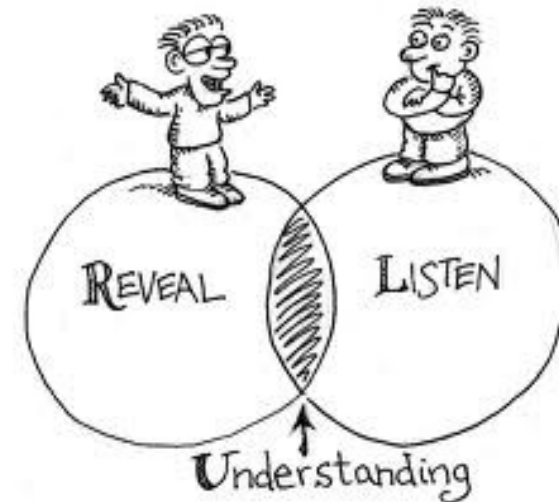
- „pre-koncepce“ – zvýznamňování jako aktivní proces (zahrnuje též přijetí zodpovědnosti za výzkum) – reflexivita je neustálé kladení si otázek „Co vím?“ a „Jak to vím?“
- osobní charakteristiky – „bytí výzkumníkem“ je pouze jednou z rolí

METODOLOGICKÉ PRINCIPY

NATURALISMUS: zachycení „přirozeného“, kontakty z první ruky, minimalizace vlivu výzkumníka

POCHOPENÍ: lidské jednání se liší od fyzických objektů, nutnost naučit se chápat

OBJEVOVÁNÍ: induktivní povaha založená na objevování spíše než na testování hypotéz

ETNOGRAFIE: CO STUDOVAT?

elementy sociálního světa, které můžeme studovat:

- jednání – čtení knihy
- epizody – rozvod, zločin, nemoc
- setkání – interakce mezi lidmi
- role – práce, rodina
- vztahy – matka-syn vztah
- skupiny – atletický tým, pracovní skupina
- organizace – nemocnice, školy
- sídla – gheta, sousedství
- sociální světy – sportovní svět nebo Wall Street
- životní styly nebo subkultury

CO JE TO POZOROVÁNÍ

- Rozhovory jako „co si lidé myslí“ versus pozorování jako „co se skutečně děje“?
- Nejde jen o vizuální, ale také sluchové, čichové a pocitové vjemy!
- Je samozřejmou součástí mnoha výzkumů kvalitativního charakteru

DIMENZE POZOROVÁNÍ

skryté

zúčastněné

strukturované

v umělé situaci

sebe samého

otevřené

nezúčastněné

nestrukturované

v přirozené situaci

někoho jiného

ROLE POZOROVATELE

úplný účastník

účastník jako
pozorovatel

pozorovatel
jako účastník

úplný
pozorovatel

MÍRA ÚČASTI NA DĚNÍ

DOVEDNOSTI POTŘEBNÉ V POZOROVÁNÍ

JAZYK

PAMĚŤ

EXPLICIT
AWARENES

POFLAKOVA
T SE

"WRITING
SKILLS

OBJEKTIVIT

NAIVITA

A

FÁZE POZOROVÁNÍ

- 1) PRVOTNÍ KONTAKT
- 2) ŠOK
- 3) OBJEVOVÁNÍ ZŘEJMÉNO
- 4) ZLOM
- 5) ZAMĚŘENÍ
- 6) VYČERPÁNÍ, DRUHÝ ZLOM A ZOUFALÁ AKTIVITA
- 7) OPOUŠTĚNÍ TERÉNU

VSTUP DO TERÉNU PROČ DŮLEŽITÝ?

Jeden z největších „pitfalls“ ve výzkumu

O to složitější, pokud se jedná o citlivé téma

Vyžaduje sociální dovednosti – otázka navázání důvěry

Otázka „jak se dostanu do terénu?“ je důležitá od samotného začátku a při definici tématu

VSTUP DO TERÉNU NENÍ JEN JEDEN

four-stage access model:

- getting in,
- getting on,
- getting out
- and getting back (Buchanan et al 1988)

Tři typy přístupů (Gumensson 2000)

- physical,
- continued,
- mental.

ZVLÁDNUTÍ VSTUPU DO CIZÍ KULTURY

Prakticky/technicky

- vůbec se kultuře přiblížit
- překročit vnější hranice kultury

Teoreticky obsáhnout rodilou zběhlost v kultuře

Sociálně zvládnout pohyb v kultuře

(Hammersley – Atkinson 1995:54)

VSTUP DO TERÉNU KDO POMÁHÁ?

„Gatekeepers“

- důležití lidé, díky kterým se otevírají dveře k ostatním členům kultury, protože mají k těmto osobám respekt, který se přenesse i na výzkumníka
- zvláště v soukromí a v neformálních prostředích, ve formálních prostředích je možno použít „požehnání oficiální autority“, se všemi výhodami a riziky

„Informal sponsors“

- lidé, kteří si z nějakého důvodu oblíbí výzkumníka a jsou mu nápomocni v jeho snaze, „vezmou věc za svou“.

VZTAHY V TERÉNU

Definice své vlastní teoretické role – pozice

Definice vlastních charakteristik, které mohou ovlivnit výzkum – reflexivita

Vztahy ke zkoumaným

RŮZNÉ ROLE VÝZKUMNÍKA V TERÉNU

outsider X participant

otevřeně X skrytě

- → jaký typ si vybereme, záleží na nás, ale musíme si uvědomit etické dilema (lhát nebo říct pravdu?)

výzkumník si může naplánovat roli od úplného zúčastnění až po úplné pozorování → v prvním případě je běžný život výzkumníka konstruován na základě života zkoumaných X ve druhém případě pouze pozorujeme a nevstupujeme do sociální interakce

TEORETICKÉ SOCIÁLNÍ ROLE VE VÝZKUMU

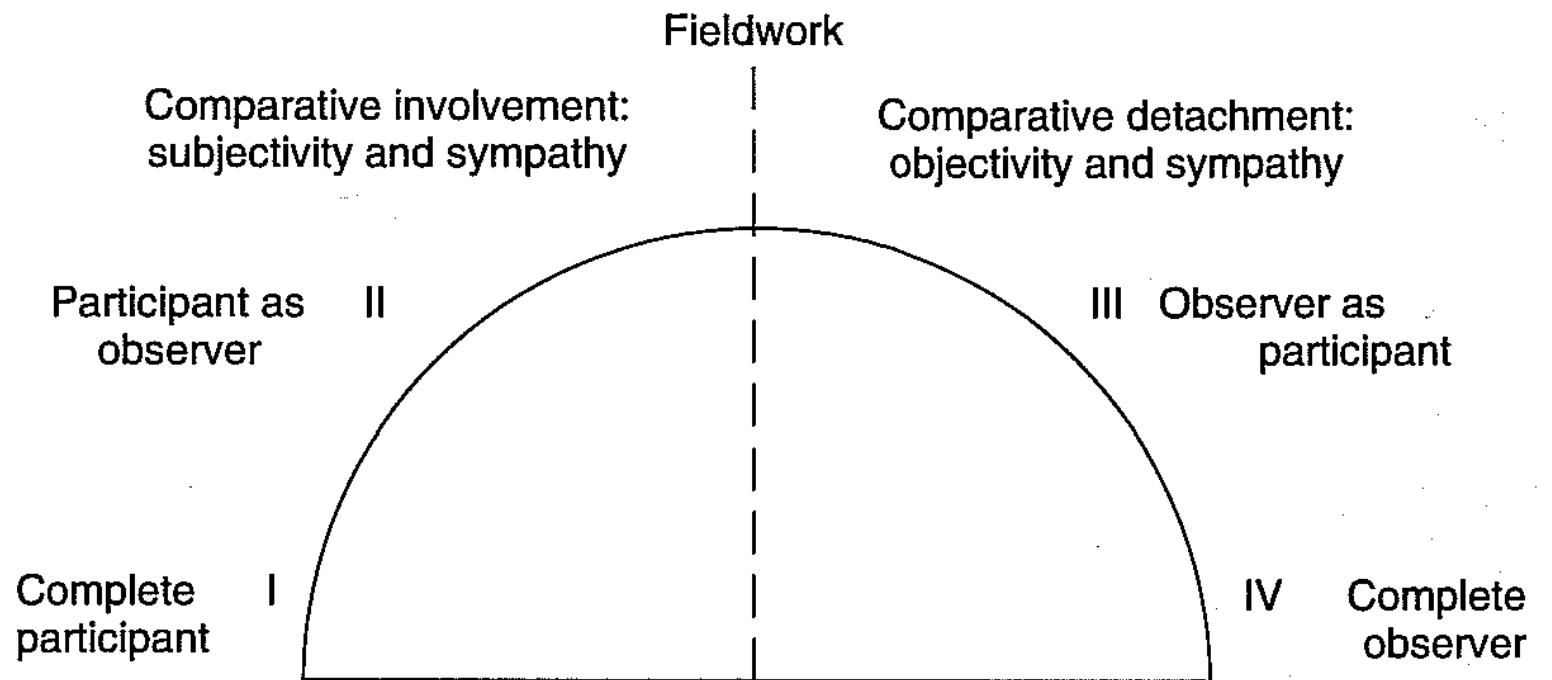

Figure 1 Theoretical social roles for fieldwork

Source: Junker 1960:36; reproduced by permission of University of Chicago Press

RŮZNÉ ROLE VÝZKUMNÍKA V TERÉNU; ÚČASTNÍK VS. POZOROVATEL

ÚČASTNÍK

skutečný nebo předstíraný
(souhlasíme s názory zkoumaných?)

víra, že data získaná během *skrytého*
výzkumu budou přirozenější a
upřímnější → pokud jedinci vědí, že
jsou zkoumaní, může to ovlivnit
jejich odpovědi a jednání

chceme-li hrát roli účastníka, musíme
se účastnit, což ovlivňuje sociální
procesy, které zkoumáme → vše, co
výzkumník udělá nebo neudělá,
ovlivňuje to, co pozorujeme

nebezpečí „going native“

POZOROVATEL

úplný pozorovatel se
nestává součástí
sociálních procesů, a tak
zkoumaný neví, že je
zkoumaný

Oxymóron - zúčastněný
pozorovatel? Je možné
participovat a pozorovat?

MARŤAN VERSUS KONVERTOVANÝ

GOING NATIVE

výzkumník se stává jedním z
těch, které zkoumá

upřednostňování jednoho
hlediska na výklad
fenoménu, většinou
hlediska, které je v souladu
s výkladem jedné
preferované výzkumné
skupiny

neexistence odstupu od
hlediska preferované skupiny

ochrana a oslava
preferované skupiny

NAJDĚTE
ARGUMENTY PRO A
PROTI TOMUTO
PŘEDPOKLADU

insider pozicionalita - ovlivňuje nejen přístup k lidem (odbourání jazykových bariér apod.), ale především analýzu dat

Musíme být tím, koho chceme znát? Mít stejnou zkušenost? (solipsismus; solus = jediný, ipse = sám) - účastnická epistemologie

ALE: poznání nespočívá ve zkušenosti jako takové, ale v pochopení smyslu této zkušenosti (poznání není psychickou identifikací, ale interpretativním porozuměním)

Hammersley: chápat (zkoumané) jedince znamená sdílet s nimi jejich názory, mít něco společného - to by jinak radikálně redukovalo naše výzkumné možnosti

Kdyby platila uvedená teze, pak by pojem „sociální věda“ byl pojem oxymorický. Vyloučila by vědecké zkoumání člověka. „Znát“ neznamena jen něco prožívat, ale i chápat význam. Být někým není ani nutnou, ani postačující podmínkou. Poznání tohoto někoho. Není to postačující, protože můžeme být někým, a přesto nevědět, o co v našem životě jde. Není to nutné, neboť můžeme pochopit význam určité zkušenosti, i když jsme ji sami neměli, ač jsme úplně jiní, nežli lidé, kteří ji mají. (Fay, s. 42)

**INSIDER
VS.
OUTSIDER**

VÝZKUMNÍK JAKO CIZINEC

výzkumník coby cizinec se snaží přiblížit, případně „zneviditelnit se“, ale nesplynout, zachovat si kritický odstup

analytická pozice cizince znamená, že výzkumník se brání resocializaci do poznávané kultury, zachovává si svou perspektivu a snaží se neztratit rozlišovací schopnost mezi oběma

VÝZKUMNÍK JAKO CIZINEC VE ZNÁMÉM PROSTŘEDÍ

máme předem vytvořené a zautomatizované poznávací a výkladová schémata o realitě a těžko je podrobujeme vědomému kritickému náhledu.

lidé v prostředí se těžko adaptují na to, že „jakoby nevíme“ o kultuře základní věci a ptáme se na ně

VZTAHY K SUBJEKTŮM - ZÁKLADNÍ OTÁZKY

můžeme se připojit k určité skupině nebo předstírat, že jsme se k ní připojili abychom byli schopni porozumět tomu nebo těm, co zkoumáme, měli bychom přijmout jejich názor jako pravdivý (alespoň dočasně) → to může být někdy velmi složité, zvláště když je pro nás těžké vůbec tolerovat jejich názory (příklad sekt apod.)

Robert Bellah: symbolický realismus - nutnost, aby sociální výzkumník uznal víru zkoumaných

otázka reflexivity - naše vlastní charakteristiky ovlivňují to, co vidíme a jak to interpretujeme

otázka moci - výzkumník jako subjekt, zkoumaný jako objekt → výzkumník má speciální vědění, je nadřazen zkoumanému

POZICE ETNOGRAFA VŮČI ÚČASTNÍKŮM VÝZKUMU A JEJICH VÝPOVĚDÍM

obhájce - pomáhá těm, kteří k tomu nemají prostředky, aby byli ve společnosti slyšeni

kritik ideologie - dekonstruuje vyjádření účastníků výzkumu, aby odkryl skryté předpoklady a procesy, které za vyjádřením leží

kritický výzkumník - vyjádření účastníků výzkumu bere jako jeden ze zdrojů v procesu poznávání odborně definovaných fenoménů

VÝZKUMNÍK - CO NA TO ZKOUMANÍ?

lidé se snaží výzkumníka nějak srozumitelně zařadit do spektra svých sociálních zkušeností a vzorců

Co je zajímavá na výzkumníkovi?

- Je možné mu věřit?
- Co nabízí jako známý, či přítel?
- Lze s ním manipulovat, je možné ho nějak zneužít?

BLÍZKOST VÝZKUMNÝCH VZTAHŮ

pro různé typy výzkumu a v různých prostředích se hodí různé stupně zanoření do terénu

neplatí, že čím bližší přístup, tím „lepší“ či „pravdivější“ zjištění, jsou prostě vždy ovlivněna způsobem, jakým byla zjištění pořízena

ve feministickém pohledu je sociální blízkost etický imperativ (ale viz také kritika - záleží na různých dimenzích sociálního života)

rizika: omezení možnosti zkoumání skupiny nebo omezení komunikace s ostatními skupinami přílišným sblížením se s jednou skupinou

MANAGEMENT DOJMŮ

co výzkumník může a nemůže ovlivnit?

- oblečení
- mluva (přecházení mezi prostředími)...

„Hodnota prosté sociability jako prostředku budování důvěry by neměla být podceňována.“

co je mimo síly výzkumníka: pohlaví, vzhled, etnická a náboženská příslušnost, osobní styl, věk, hodnocení těchto vlastností v rámci kulturních a mocenských souřadnic (jsou sice nezměnitelné, ale to neznamená, že s nimi nemůže být manipulováno v procesu výzkumu)

ODCHÁZENÍ ČI ODCHOD Z TERÉNU

Většinou se odchod z terénu kryje s ukončením výzkumné práce, ale ne vždy. Kde tomu tak je, je odchod snadnější.

Je potřeba se rozloučit a nastavit budoucí vztahy s těmi, kteří se výzkumu zúčastnili.

Může být doprovázen dohodou o použití získaných poznatků.